

MƏKTƏB PSIXOLOQUNUN FƏALİYYƏT İSTİQAMƏTLƏRİ

İlkanə Pənahova,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

E-mail: panahovae@yahoo.com

Rəyçilər: *p.ü.f.d. S. Heydərova,*
p.ü.f.d. Ü. Əfəndiyeva

Açar sözlər: *məktəb psixoloqu, praktik psixoloji xidmət, şagirdlər, psixoloqun peşəkar şüuru, peşəkar əhəmiyyətli keyfiyyətlərinin dərk olunması*

Ключевые слова: *школьный психолог, практическая психологическая служба, ученики, профессиональная осведомленность психолога, понимание профессиональных качеств*

Keywords: *school psychologist, practical psychological service, student, professional awareness of psychologist, understanding of professional qualifications*

Məktəb psixoloqunun işi - məktəbin və ailənin tələbləri ilə (onlar müvafiq şəkildə və onlara zidd şəkildə) özünün seçdiyi yollarla məktəblinin məhsuldar hərəkəti üçün şərait yaratmaq, bu seçim nəticəsində meydana çıxan qaçılmaz münafişələri həll etməkdir. Psixoloqun fəaliyyəti əksər hallarda uşağın real olaraq yaşadığı sosial, ailəvi, pedaqoji sistemdə (uşağın real sosial əhatəsi) yaranır. Psixoloqun məktəbdəki fəaliyyəti pedaqoji heyətlə birlikdə məktəb mühitinin, inkişaf imkanları və şagirdə olan tələblərin təhlili; tədris və inkişafın effektivlik meyarlarının müəyyən edilməsi; uğurlu tədris və inkişafı şərtləndirən amil kimi nəzərdən keçirilən tədbirlər, forma və metodların hazırlanması və tətbiqi; bu şərtlərin daimi fəaliyyət göstərən sistem formasına gətirilməsini ehtiva edir.

Praktik psixoloji xidmət fərdin və ya qrupun daxili potensialını, yaradıcılıq imkanlarını, özünüdərk etmə və özünüreallaşdırma yollarını müəyyənləşdirməklə aktuallaşdırılmasına yönəldilən müvafiq biliklər, vasitələr, metodlar sistemidir (3, 12)

Praktik psixoloq – psixokorreksiya işi aparır. Onun fəaliyyəti şəxsiyyətin sosial-psixoloji tərəfləri ilə bağlıdır. Bəzi hallarda da o psixoterapiyadan da istifadə etməli olur. Psixoterapevtik metoddan istifadə etməsi üçün praktik psixoloq müvafiq fizioloji biliklərə, psixoterapevtik metodların tətbiqi bacarığına malik olmalıdır. Ümumilikdə psixoloq öz işini psixikanın sosial və fizioloji mənşəli problemlərinin həlli istiqamətinə yönəldir.

Beləliklə, praktik psixoloq – psixologiya ixtisası üzrə ixtisas təhsilinə malik olan, psixi hadisələri, prosesləri, hallar və xassələri ölçmək, diaqnozlaşdırmaq, qiymətləndirmək, korreksiya etmək sahəsində müvafiq metodları bilən və onları tətbiq etməyi bacaran mütəxəssisdir (3, 3).

Psixoloji tədqiqatlardan aydın olur ki, məktəb psixoloqları belə çətinlik şəraitində bir sıra kəskin mənfi emosiyalar keçirirlər. Yəni onlar təcrid, yadlaşma halətindən başlayaraq şok və depressiya vəziyyətinə qədər gərginlik keçirirlər. Tədqiqatlardan aydın olur ki, məktəb psixoloqların rastlaşdıqları peşə çətinlikləri onlarda aşağıdakı pozğunluqlara gətirib çıxara bilər. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Tənhalıq hissi güclənir.
 2. Özünüqiymətləndirmə zəifləyir və özünənəzarət isə azalır.
 3. Bəzi məktəb psixoloqunun mənəvi aləmində müəyyən dəyişiklik baş verir, aqressivlik artır, intellektual və mənəvi tələbatlar aşağı düşür, peşəsinə və hətta ətraf adamlara laqeydlik haləti güclənir.
 4. Uşaqlarla psixoloji yaxınlıq pozulur.
 5. Ümumi həyat nəbzini aşağı düşür, fiziki sağlamlıq zəifləyir.
 6. Əcəb-psixi xəstəliklərə tutulma halları yüksəlir.
 7. Nəticədə məktəb psixoloqunun peşə özünüdərk prosesi zəif formalaşır.
- Deməli, burada qeyd edilənlər məktəb psixoloqlarının rastlaşdıqları çətinliklərin onların peşə özünüdərk prosesində yaratdığı mənfi

nəticələrdir. Əlbəttə, nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, həmin nəticələr hər bir psixoloqun fərdi-psixoloji xüsusiyyətlərindən və çətinliklərin xarakterindən asılı olaraq müxtəlif səviyyədə özünü büruzə verə bilər.

Belə ki, həmin çətinliklər bir sıra səbəblərin, motivlərin nəticəsidir ki, həmin səbəblər ayrı-ayrı məktəb psixoloqlarını böhran halına gətirib çıxara bilər. Yəni onlarda belə çətinliklər qarşısında çıxılmaz vəziyyət, çarəsizlik yaranır. Rayon və kənd yerlərində fəaliyyət göstərən məktəb psixoloqlarından fərqli olaraq, iri şəhərlərdə işləyən məktəb psixoloqları çətinliklə rastlaşdıqda, ətrafdakılardan zəruri mənəvi kömək olmadıqda çıxış yolunu “məktəbi atıb getməkdə” görürlər.

Biz bu və ya digər məktəb psixoloqunu böhran halətinə gətirən çətinliklər qrupunu müəyyənləşdirməyə səy etdik. Uzunmüddətli müşahidə materialları, eləcə də müsahibə, sorğu və anketlər vasitəsilə əldə edilən faktların təhlilindən aydın oldu ki, məktəb psixoloqlarında milli və mənəvi-psixoloji sıxıntılar toplusu onların rastlaşdıqları çətinliklər içərisində həlledici yer tutur (1, s.34).

Belə bir çətinlik şəraitinə düşdükdə onda nəinki özünə, öz peşəsinə, hətta öz həmkarlarına, ətrafdakı adamlara münasibəti dəyişir. Yəni məktəb psixoloqu yalnız öz şagirdləri ilə deyil, həm də öz həmkarları və ətrafdakı adamlarla münasibətlərdə çətinliklə rastlaşır, onlarla ünsiyyətdə çətinlik çəkir, özünə nəzarət zəifləyir, nəticədə öz həmkarları və hətta ətraf adamlarla ziddiyyət və konfliktləri artır. Onun aləmində “dözülməz bir şərait”, “yad bir mühitə” düşmüş kimi olur. Bu cəhətlər də onun orqanizminin bioloji tonusunu aşağı salır, o əsəbi olur, həyata, fəaliyyətinə ümitsiz baxır, öz hissi yaşamlarında daima ziddiyyət axtarır, kiçik bir əsəblikdən çətinliklə sakitlik tapır və nəticədə onun peşə özünüdərk prosesində ləngimələr baş verir.

Burada məktəb psixoloqlarda bir-birinə zidd olan iki davranış taktikası özünü aydın surətdə büruzə verir. Bəziləri bütün müvəffəqiyyətsizliklərin səbəblərini özündən kənar axtarır, yəni özünü “şəraitin”, “mühitin qurbanı” və ya “onu istəməyən adamların naqis münasibətlərinin nəticəsi” hesab edirlər. Bu halda davranış və rəftar tərzini “mübarizə istiqaməti” daha çox özündən kənar obyektlərə yönəlmiş olur.

Belə bir yönümün yaranması ilə əlaqədar olaraq həmin mövqedə duran məktəb psixoloqları “peşə fəaliyyətinin xarakter və istiqamətində ciddi dəyişiklik yaratmaq” qənaətinə gəlir, ilk növbədə öz şagirdlərinə olan münasibətlər sistemində “ciddi dönüş” yaratmağa can atırlar. Bununla əlaqədar olaraq belə məktəb psixoloqları öz şagirdlərinə qarşı həddən ziyadə prinsipiallıq, tələbkarlıq, qətiyyətlilik göstərilir. Öz fikir və rəylərini, tələblərini şagirdlərə sözsüz qəbul etdirmək istəyirlər, onların müstəqilliyinə, şəxsi təcrübəsinə, yaradıcı fəallığına etibar etməzlər və “heç kəsə, heç bir şeydə güzəştə getməyəcəklərini” daxilən qət edirlər. Bu cəhətlər də şagirdlərlə, ətraf adamlarla məktəb psixoloqu arasında münasibətlərin kəskinləşməsinə, peşə fəaliyyətinə qarşılaşdığı çətinliklərin daha da artmasına, yeni çətinliklərə kəs etməsinə səbəb olur.

Digər qisim məktəb psixoloqları isə (burada əsasən əks variantlar nəzərdə tutulur) bütün müvəffəqiyyətsizliklərinin səbəblərini “yalnız özündə” axtarır, yəni düşdüüyü çətinliklərin hamısının günahkarı olaraq özünü bilir. Bu halda davranış və rəftar tərzini “mübarizə istiqaməti” yalnız bir istiqamətə - özünü təhlil, özünü tənqidə yönəldir. Belə bir özünü təhlil və özünü günahlandırma bəzilərinə ifrat həddə çatır və çox acınacaqlı qənaətə: “heç bir şeyə yaramamaq”, “heç bir şeyin öhdəsindən gəlməyi bacarmamaq”, “əldən bir iş gəlməmək”, “bu peşə üçün yarırsız olmaq”. “bu mənim xərəyim deyil” və s. kimi qərarlara gəlməklə nəticələnir. Belə olduqda həmin qəbildən olan məktəb psixoloqlarında “ətraf mühitdən qaçma”, “daxili aləminə qapılma”, “həmkarlarından kənarlaşma”, “ünsiyyətdən qaçmaq” halətləri baş verir, yəni öz daxili aləminə çəkilmə, qapılılıq özünü aydın surətdə büruzə verir. Belə bir psixoloji halət onların özünü təhlil istiqamətlərində də nəzərə çarpır. Yəni bəziləri bu müvəffəqiyyətsizliklərin səbəbini şəxsi psixoloji xüsusiyyətlərində (xarakterində, temperamentində və s.), digərləri isə peşə üçün zəruri olan intellektual qabiliyyətlərin və professional keyfiyyətlərin olmamasında ararır. Bu axtarış istiqamətləri bir sıra hallarda “əsas davranış taktikası” kimi seçilir, yəni başlıca məsələ səbəbin və səbəbkarın müəyyənləşdirilməsi olur. Bu mərhələyə çatmaq ayrı-ayrı məktəb psixoloqlarında yeni davranış taktikası üçün təkan rolunu oynaya bilər. Burada da iki meyl ciddi surətdə nəzərə çarpır, belə ki,

bəziləri “bütün günahların özündə olduğu” qənaətinə gəlməklə özünüyeniləşdirmə, özünü-təkmilləşdirmə istiqamətində yollar axtarmağa başlayırlar.

Bu, əsasən, müsbət meylidir və məktəb psixoloqunda “özünü-təkmilləşdirmə tələbatı yarada bilirsə, həmin tələbat çox ciddi stimula çevrilə və məktəb psixoloqu “özünü-tərbiyə və yenidənqiy-mətləndirmə” istiqamətinə yönəldir. Nəticədə bu mərhələ məktəb psixoloqunun həyat və fəaliyyətində “dönüş anı” ola bilər. Bəziləri isə “günahkar özüməm”, “mən bu peşə üçün yaramıram” kimi qəti qərarla pedaqoji fəaliyyətdən uzaqlaşmaq üçün “zəruri motiv” əldə etməyə çalışır. Belə bir “əsaslı motivin” təsiri ilə bəzi məktəb psixoloqu pedaqoji fəaliyyətdən uzaqlaşmaq üçün “psixoloji müdafiə arqumenti” tapırlar.

Əlbəttə, mürəkkəb peşə çətinlikləri ilə rastlaşan məktəb psixoloqunun bütün davranış və rəftar taktikalarını, onların müxtəlif çalarlarını burada əks etdirmək imkan xaricində olduğundan, əsasən bir-birinə zidd olan iki ifrat halın psixoloji təhlilini verməklə kifayətlənirik.

Ən başlıca məsələ isə məktəb psixoloqunun psixoloji cəhətdən həmin çətinliklərə hazırlanmasıdır. Əks təqdirdə elə ilk çətinlik məktəb psixoloquna asanlıqla üstün gələ və onun öz peşəsinə münasibətinə ciddi xələl gətirə bilər.

Məktəb kollektivi, xüsusən də məktəb psixoloqlarının öz sənət həmkarları ilə olan münasibətləri də eyni qəbilli xarakter kəsb edə bilər. Yəni burada da məktəb psixoloqunun pedaqoji

çətinlikləri və həmkarlarının ona müxtəlif səciyəli münasibətləri müxtəlif tipli əks nəticələrə gətirib çıxara bilər. Bir halda “yaxınlaşma”, “istinad”, “ümid yeri” obyektinə ola bilər (təəssüf ki, bu meyl nisbətən azlıq təşkil edir), digər halda isə “uzlaşma”, “yadlaşma”, “kənar gəzmə” obyektinə olur. Sonuncu halda məktəb psixoloqunun tənhalığı, özünəqapılması üçün zəmin və şərait yaranır.

Bu faktlar onu bir daha sübut edir ki, məktəb psixoloqlarının peşə çətinliklərinə öləri bir hadisə, yalnız təsadüfi və fərdi bir hal kimi yanaşmaq olmaz və onun çox ciddi sosial nəticələri olur. Odur ki, məktəb psixoloqlarının rastlaşdıqları pedaqoji çətinliklərin mənfi nəticələri vaxtında və ətraflı təhlil edilməli, onların aradan qaldırılmasında məktəb psixoloqlarına vaxtında və zəruri köməklik göstərilməlidir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə psixoloqun məktəbdəki fəaliyyəti pedaqoji heyətlə birlikdə məktəb mühitinin, inkişaf imkanları və şagirdə olan tələblərin təhlili; tədris və inkişafın effektivlik meyarlarının müəyyən edilməsi; uğurlu tədris və inkişafı şərtləndirən amil kimi nəzərdən keçirilən tədbirlər, forma və metodların hazırlanması və tətbiqi; bu şərtlərin daimi fəaliyyət göstərən sistem formasına gətirilməsini ehtiva edir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə irəli sürülən təklif və nəticələr praktik psixoloq-şagird, valideyn-praktik psixoloq, praktik psixoloq-müəllim münasibətlərinin yenidən qurulmasında nəzərə alın bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Çələbiyev N.Z. Təhsil sistemində psixoloji xidmət. Nəzəriyyə və təcrübə: Dərs vəsaiti. ADPU, Bakı, 2008, 2009.
2. Əlizadə Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı: Pedaqogika, 2004.
3. Əmrahlı L.S. Psixoloji xidmətin əsasları. I kitab. Bakı: “MBM” MMC-nin mətbəəsi, 2007.
4. Məmmədov İ.Ə. Məktəbdə psixoloji xidmətin, psixoloji praktikanın elmi-metodiki problemləri və yaradılması təcrübəsi. B.: Təhsil, 2002.

И. Панахова

НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШКОЛЬНОГО ПСИХОЛОГА

РЕЗЮМЕ

Фундаментальным условием профессионального развития специалистов, работающих с людьми, является осознание этими специалистами необходимости изменения, преобразования своего внутреннего мира и поиска новых возможностей самоосуществления в профессиональном труде, то есть повышение уровня профессионального самосознания. При этом не только происходит осознание тех или иных профессионально значимых качеств личности, но и формируется определенное само-

отношение. Кроме того, школьный психолог испытывает чувство удовлетворенности или недовольства своим трудом, эмоционально переживает соответствие «образа Я».

İ.Panakhova

ACTIVITIES OF SCHOOL PSYCHOLOGIST

SUMMARY

A fundamental condition for the professional development of specialists working with people is the awareness of these specialists of the need for change, transformation of their inner world and the search for new opportunities for self-realization in professional work, that is, raising the level of professional self-awareness. At the same time, not only does an awareness of these or other professionally significant personality qualities occur, but a certain self-relationship is formed. In addition, the school psychologist experiences a feeling of satisfaction or lack of gratification with his work, emotionally experiences the conformity of the "image of the I".

Redaksiyaya daxil olub: 21.11.2017